

HÁRS ANDRÁS*

SZEXUÁLIS BŰNCSELEKMÉNYEK MINT NEMZETKÖZI BŰNCSELEKMÉNYEK AZ EGYES NEMZETKÖZI BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉKEK GYAKORLATÁBAN – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÍTÉLETEIRE

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.04>

A tanulmány arra keresi a választ, miként értelmezhető a szexuális bűncselekmények mint nemzetközi bűncselekmények a nemzetközi büntetőjogban az ad hoc törvényszékek gyakorlatától kezdve a Nemzetközi Büntetőbíróság elmúlt években hozott ítéleteiig. A Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszék 2001-ben, az Akayesu ügyben meghozott ítélete óta tudható, hogy szexuális bűncselekmények minősülhetnek népirtásnak, amennyiben az adott csoport elpusztításának, megsemmisítésének célzata is adott. A Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlatában azonban két másik nemzetközi bűncselekmény, az emberiesség elleni és háborús bűncselekmény kategóriáiban jelenik meg. A 2019-es Ntaganda, valamint a 2021-ben meghozott ítéletek közül az Ongwen ügyben hozott elsőfokú ítélet fontos mérföldkőnek számít a Bíróság esetjoga szempontjából. A tanulmány első részében a szexuális bűncselekmények fogalmi tisztázása és egymástól való elhatárolása kap helyet, valamint nemzetközi bűncselekményeknek való megfeleltethetőségük az ad hoc törvényszékek gyakorlatában. Ezt követően a Nemzetközi Büntetőbíróság ítélkezési gyakorlatának elemzésével vizsgáljuk fel a Bíróság jogfel fogásában, jogértelmezésében bekövetkezett fejlődést, változást.

„A szexuális erőszak [fegyveres] konfliktusok során a háború és az elnyomás aljas taktikája, ami életet dönt romba, népcsoportokat tart rettegésben, és közösségeket tör szét. Meg kell hallgatnunk azokat, akik átélték; büntetlenség helyett igazságtétel kell, közöny helyett cselekvés.”

(António Guterres, 2022¹)

* PhD, adjunktus, NKE ÁNTK, 1083 Budapest, Ludovika tér 1. E-mail: hars.andras@uni-nke.hu.

¹ Antonio Guterres, az ENSZ főtitkára Twitter-üzenete, 2022. június 19. (a fegyveres konfliktus során alkalmazott nemi erőszak felszámolásának világnapja alkalmából), <https://twitter.com/antonioguterres/status/1538329718004383745>.

1. BEVEZETÉS

A szexuális bűncselekmények, mint nemi erőszak, szexuális rabszolgaság vagy a prostitúcióra kényszerítés, sokáig a fegyveres konfliktusok természetes velejárójának, mintegy elkerülhetetlen mellékhatásának számítottak. A második világháború után felálló nemzetközi rendszer mind szerződéses alapon,² mind fokozatosan, szokásjogi alapon határozott meg rendelkezéseket a szexuális bűncselekmények tilalmára.³ Önmagában a pusztán tilalom még kevés a jogkövető magatartás biztosításához, amennyiben nem kapcsolódik hozzá szankció. Mindezek tükrében üdvözlendő, hogy a Genfi Egyezmények elfogadását követő 70 évben államok jelentős csoportja döntött a fegyveres konfliktusban alkalmazott szexuális bűncselekmények nemzetközi bűncselekményként történő pönalizálása mellett.⁴ Ezt kiegészítendő a 90-es évektől kezdve a nemzetközi közösség egyre inkább a közös fellépés irányába kezdett tendálni e téren, amely abban nyilvánult meg legmarkánsabban, hogy az újonnan felállítandó nemzetközi büntetőtörvényszékek státútumába is bekerültek hasonló rendelkezések.⁵ Vita tárgyát képezheti, mennyiben valósítottak meg e nemzetközi és nemzeti szabályozások és büntető törvényszékek prevenciós célokat, azonban ítélkezési gyakorlatuk jelentős mértékben hozzájárult egyrészt a fogalmi kérdések tisztázásához, másrészt a cselekmények elkövetési körülményeinek megértéséhez, harmadrészt a tények feltárásához és valamelyest megnyugváshoz az áldozatok és családtagjaik érzéseit tekintve.

Jelen tanulmány azokra a kérdésekre keresi a választ, egyrészt mely nemzetközi bűncselekménynek feleltethetők meg a szexuális bűncselekmények; másrészt hogyan alakult ki az ezzel kapcsolatos ítélkezési gyakorlat; harmadrészt pedig mennyiben

² 1949. évi Genfi Egyezmények Közös 3. cikk 1.) c), valamint IV. Genfi Egyezmény 27. cikk. Kihirdette: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről.

³ Lásd: ICRC 93. szabály; https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule93#:~:text=Definition%20of%20rape-,Rule%2093.,of%20sexual%20violence%20are%20prohibited.&text=Volume%20I%2C%20Chapter%203%2C%20Section,and%20non%2Dinternational%20armed%20conflicts.

⁴ 2022-es állás szerint az 66 államot jelent, így Amerikai Egyesült Államok, Argentína, Ausztrália, Azerbajdzsán, Banglades, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Burundi, Csád, Dánia, Dél-Afriai Köztársaság, Dél-Korea, Dzsibuti, Dominikai Köztársaság, Egyesült Királyság, El Salvador, Elefántcsontpart, Észtország, Etiópia, Finnország, Franciaország, Fülöp-szigetek, Georgia, Guinea, Hollandia, Horvátország, India, Irak, Írország, Izrael, Kambodzsa, Kamerun, Kanada, Kínai Népköztársaság, Kolumbia, Kongó, Kongói Demokratikus Köztársaság, Litvánia, Madagaszkár, Magyarország, Mali, Mexikó, Mozambik, Mianmar, Németország, Nicaragua, Niger, Nigéria, Norvégia, Orosz Föderáció, Örményország, Paraguay, Peru, Ruanda, Spanyolország, Svédország, Svájc, Szenegál, Szerbia, Szlovénia, Szomália, Törökország, Uganda, Ukrajna, Uruguay, Új-Zéland. Lásd: ICRC 93. szabály (3. lj.). VARGA Réka: Conflict-related Sexual Violence: Reasons, Applicable Legal Provisions and Humanitarian Response in: KAJTÁR Gábor – SONNEVEND Pál (szerk.): *A nemzetközi jog, uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században – Tanulmányok Valki László tiszteletére* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2021) 564.

⁵ Sierra Leone-i Különleges Törvényszék, Kambodzsa-i Különbíróság, Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék, Ruandai Nemzetközi Büntetőbíróság, Nemzetközi Büntetőbíróság.

mutatható ki változás vagy fejlődés a Nemzetközi Büntetőbíróság ítéleteiben a kezdeti döntésektől napjainkig?

Az alkalmazott módszertan szempontjából a nemzetközi bírói fórumok ítélkezési gyakorlatának kronológiai bemutatását és komparatív vizsgálatát alkalmazzuk, amelynek során elsődlegesen az egyes bírósági ítéleteket, másrészt az azokat értelmező, magyarázó szakirodalmat elemezzük. E tanulmány következtetéseinek levonása szempontjából az egyes ítéletek értékelése során az tekinthető pozitív fejleménynek, ha az ítéletben kifejtene, tisztáznak egy olyan elkövetési magatartást, amely korábban nem kapott megfelelő figyelmet, új szempontot jelenítenek meg (például az áldozatok helyzete, védelme, hosszú távú hatások), vagy a korábbi gyakorlathoz képest új értelmezés, felfogás jelenik meg.

2. SZEXUÁLIS BŰNCSELEKMÉNYEK MINT NEMZETKÖZI BŰNCSELEKMÉNYEK

A döntések megértéséhez szükség van annak rövid tisztázására, hogy miként határozhatók meg, mik a jellemzőik, valamint mely nemzetközi bűncselekményben ölthetnek testet a szexuális bűncselekmények. Kiindulási pontként megállapítható, hogy „szexuális bűncselekmények” mint önálló nemzetközi bűncselekmény nem létezik. Ahhoz, hogy a büntetendő cselekmények ezen köréhez közelebb kerüljünk, érdemes néhány elhatárolást előljáróban kijelölni. Azon szexuális cselekmények, amelyek nemzetközi tartalommal rendelkeznek, és így a Nemzetközi Büntetőbíróság materiális joghatóságába tartozhatnak, többkeletűek lehetnek. Egyrésztől beszélhetünk szexuális és nemi alapon elkövetett bűncselekményekről (*sexual and gender-based violence* – SGBV), amelyek közé bármely olyan bűncselekmény sorolható, amelyet az áldozat⁶ neme, nemi identitása vagy orientációja miatt követnek el. Ez igen tág gyűjtőfogalom, amely magában foglalja a következőkben tárgyalt két kategóriát is. A második kört a fegyveres konfliktus során, annak léte által elkövethető vált cselekmények (*conflict-related sexual violence* – CRSV) alkotják, ahol a cselekményeket nem vagy nem ilyen formában, intenzitással vagy számozással követnének el, ha nem volna valamilyen formájú fegyveres konfliktus az elkövetés helyén. A harmadik csoportot a szexuális visszaélés és erőszak (*sexual exploitation and abuse* – SEA) képezik, amely tipikusan békeműveletekben, békefenntartók

⁶ A 2016-os, magyar nyelvű törvényjavaslat (T/10722. számú törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről) a bevett magyar büntetőjogi terminológiával megegyezően sértettként hivatkozik a bűncselekmények elszenvetőire. Ezzel párhuzamosan a magyar nyelvű szakirodalomban is megismerni látszik az áldozat kifejezés, amely mintegy reflektálva a cselekmények súlyára, valamint a sérelem mértékére és jellegére, egyfajta kiemelt státuszban részesíti az elszenvetőket. Lásd: Kovács Péter: „Kártérítés és kárpótlás a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt – A Katanga ügy fényében” in: HOMICSKÓ Árpád Olivér – SZUCHY Róbert (szerk.): *Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár*, 2017. 382.; BÉRES Nóra: „A Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek legfontosabb jogi problémái” Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 20., 85., 88., <https://doi.org/10.47079/2021.bn.btnbb.5>.

által elkövetett cselekményi kört foglal magában.⁷ Jellemzője, hogy ún. opportunista bűncselekménynek tekinthető, amelyre az elkövető nem készül, nem tervez, hanem az áldozat és az elkövető közti jelentős hatalmi egyenlőtlenséget kihasználva dönt az elkövetés mellett.⁸ Terjedelmi korlátok miatt a legfontosabb különbségeket táblázatos formában foglaltuk össze.

1. táblázat: Szexuális bűncselekmények elhatárolása

Szempon	SGBV	CRSV	SEA
elkövető	bárki	államhoz (katonák, rendőrök, állami irányítás alatt álló félkatonai szervezetek) és nem állami szereplők (felkelők, milíciák, terroristának bélyegzett csoportok, szervezett bűnözésben résztvevők) köthető személyek	békeműveletek személyzete
áldozat	adott nemhez, identitáshoz vagy orientációhoz tartozó személy	polgári lakossághoz tartozó személy	polgári lakossághoz tartozó személy
cél	szexuális tartalmú cselekmény, amely az adott nemhez, identitáshoz vagy orientációhoz tartozó személy sérelmére kerül elkövetésre és szexuális vágy kielégítésre, hatalmi helyzet kialakítására vagy fenntartására, illetve anyagi haszonszerzés céljára szolgál	meggyengült központi hatalmat, fegyveres konfliktust, általános társadalmi-gazdasági-politikai széthullást vagy feszültséget kihasználva szexuális jellegű cselekmény elkövetése, amelynek révén anyagi haszon, lakosság feletti kontrol vagy egyéb cél érhető el (pl. csoporthoz tartozó születések meggátolása).	az elkövető és áldozat közti hatalmi egyenlőtlenséget kihasználva anyagi (prostitúcióra kényszerítés) előnyök szerzése vagy szexuális cselekmény elkövetése (nemi erőszak)
elkövetést megkönnyítő körülmények	áldozat ismerete (családi vagy párkapcsolati nexus); egyes kulturális és vallási normák léte	fegyveres konfliktus kiterjedése, érintett államban uralkodó állapotok	hiányos selekció, kiképzés, jelentés, nyomozás, és szankció; büntetlenség érzése
minősítés	szinte mindig bűncselekmény – széles spektrumban	mindig bűncselekmény – akár nemzetközi is lehet (népirtás, háborús bűncselekmény, emberiség elleni bűncselekmény)	enyhébb esetei fegyelmi vétségként kerülnek kategorizálásra, súlyosabb esetei bűncselekményként – jelenleg nincs precedens nemzetközi bűncselekménnyé való minősítésre

Forrás: HÁRS (6. lj.) 79–81.

⁷ Gabriella VENTURINI (szerk.): „*Integrating Gender Perspectives into International Operations*” International Institute of Humanitarian Law, Sanremo, 2019. 26–27, 45–46.

⁸ HÁRS András: „*Sexual Exploitation and Abuse in United Nations Peace Operations – With Special Implications to Responsibility in International Law*”, doktori értekezés, Szeged, 2021. 184., <https://doi.org/10.14232/phd.10822>.

Jelen tanulmány szempontjából a második kategória, a fegyveres konfliktushoz köthető cselekmények állnak a vizsgálat középpontjában, mivel a három nemzetközi bűncselekmény közül népiirtás és háborús bűncselekmények egyáltalán nem, az emberiség elleni bűncselekmény pedig többnyire nem képzelhető el államközi vagy államon belüli fegyveres összecsapás nélkül. Ahogy a fentiekből is látszik, a nemzetközi bűncselekmények közül háromhoz sorolható be valamilyen módon a szexuális bűncselekmények köre, így a népiirtás, háborús bűncselekmény és emberiség elleni bűncselekmény jöhet számításba, amelyet a bírói gyakorlat és a Római Statútum szövege is alátámaszt.⁹

2.1. MINT NÉPIRTÁS

A nemzetközi bűncselekmények „királynőjének” és egyúttal kétségtelenül a leg súlyosabbnak a három közül a népiirtás tartható. Sokáig elképzelhetetlennek számított, hogy szexuális bűncselekmény népiirtásnak minősüljön, azonban a Ruanda Büntetőtörvényszék (ICTR) Akayesu ügyben 2001-ben hozott ítéletével megteremtette a lehetőséget a kettő közti kapcsolatra. Az itt megállapított lehetséges elkövetési formákat vette át a Római Statútum, amikor megfogalmazták a népiirtás fogalmának vonatkozó részét:

„A jelen Statútum alkalmazásában a népiirtás alatt bármelyik következő cselekmény értendő, amelyet valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával követnek el: [...]

(b) csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása;

(c) a csoport szándékosan olyan életfeltételek közé kényszerítése, amelyek a csoport teljes vagy részleges fizikai megsemmisülését okozhatják;

(d) olyan intézkedések foganatosítása, amelyek célja a csoporton belüli születések meggátolása; [...].¹⁰

AZ ICTR ítélkezési gyakorlatában az utolsó pont, a születések meggátolása az, amely némi magyarázatot kíván. Népiirtásként való értelmezés során a nők mint a társadalmi kohéziót biztosító személyek jelennek meg, akik kapcsolatot jelentenek a csoport tagjai közt, megtestesítik a közösség értékrendjét, őrzik hagyományait.¹¹ Vagyis a közösség kvázi „kötszöveteként” funkcionálnak, akik védelem alatt állnak, megtestesítik és egyúttal magukban hordozzák a csoport túlélését. Az elkövetési magatartások közül elsődlegesen a nemi erőszak az a cselekmény, amelyet népiirtásként aposztrofáltak. Az ICTR Akayesu ügyben hozott ítélete szerint a nemi erőszak a csoport szaporodásának, túlélésének – ebben az esetben a tuszi közösséghez tartozók – meggátolására szolgált. A cselekmények és a velük kapcsolatos attitűd megértése szempontjából nélkülözhetetlen annak ismerete, hogy patriarchális társadalmakban

⁹ Statútum a Nemzetközi Büntetőbíróság felállításáról (a későbbiekben: Római Statútum), 1998. július 17., Róma, 2187 U.N.T.S. No. 38544.

¹⁰ Római Statútum 6. cikk.

¹¹ Mark ELLIS: „Rape as an International Crime” *Case Western Reserve Journal of International Law* 2006/2. 232–233.

az apa törzséhez-csoportjához tartozás határozza meg a gyermek közösségét, így a felfogás szerint a vegyes vagy kevert család mint fogalom nem létezik, mindig csak az apai vonal érvényesül. Ezáltal értelmet nyer, hogy a nemi erőszak miért minősíthető népirtásnak, mivel a csoporthoz tartozó nők reprodukciós képességét lényegében elzárja a megsemmisíteni kívánt közösség tagjai elől. Így egyrészt ha egy nő a másik csoporthoz tartozó személy termékenyít meg, akkor legalább a terhesség idején és közvetlenül utána nem lesz képes a saját csoporthoz tartozó férfival közösen gyermeket vállalni. Másrészt a más csoporthoz tartozó apától született gyermek nem képes az anya csoportjának továbbvitelére. E két tényező együttállásával az anya csoportjának elpusztítása érhető el. Nem mellékesen az elkövető ebben az esetben természetesen nincs tekintettel a gyermek egészséges kihordására, terhességgondozásra, a szülés körülményeire vagy az anyák túlélési esélyeire.

Az Akayesu mellett több más ügy is korábban tabunak tartott percepciót döntött meg, így például azt a tévképzetet, hogy a szexuális bűncselekmények elkövetői szükségszerűen férfiak. A Nyiramasuhuko ügy jelentette az első alkalmat, hogy női elkövetőt ítélték el nemi erőszak miatt.¹² Az ideiglenes kormányban családügyi miniszter szerepét betöltő vádlott több alkalommal rendelt el csoportos nemi erőszakot vagy tettestársaival együtt tevékenyen elősegítette azok megvalósulását.¹³ Mindezek következtében az ICTR előtt 2011-ben jogerősen életfogytig tartó szabadságvesztésre népirtást megvalósító nemi erőszakért.

A Gacumbitsi ügyben a Ruanda keleti részén fekvő Rusumo település polgármestereként tevékenykedő vádlott beszédében tuszi lányok megerőszakolására és ellenállás esetén meggyilkolására bujtott fel. Az ügy azért érdekes, mert az egyik vádlott maga is hutu volt, azonban férje a tuszi csoporthoz tartozott.¹⁴ Az őt megerőszakoló katonák ennek tudatában hajtották végre cselekményüket, amelyet a bíróság a szélesebb társadalmi-etnikai konfliktus részeként értékelt, rámutatva a férj etnikai csoportjára, amely szükségszerű elemként jelent meg az elkövetés során.¹⁵ Egyszóval, ha az áldozat férje nem tuszi lett volna, nem erőszakolják meg. A döntés egyúttal lehetőséget biztosít annak elismerésére, hogy valójában népirtás történt, nem pedig „egyszerű” nemi erőszak vagy háborús bűncselekmény.

Az *ad hoc* törvényszékek gyakorlatának vázlatos ismertetése azért is lényeges, mivel a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlata népirtás kapcsán finoman szólva nem nevezhető számottevőnek, habár a főügyész több vizsgálatot is folytat, ahol felmerülhetett szexuális bűncselekmény mint a népirtás megvalósulási mozzanata, így különösen a darfuri helyzet kapcsán.¹⁶

¹² Sita BALTHAZAR: „Gender Crimes and the International Criminal Tribunals” *Gonzaga Journal of International Law* 2007. 46–47.

¹³ *The Prosecutor vs. Pauline Nyiramasuhuko et al.*, ICTR 98-42-T, elsőfokú ítélet, 2011. június 24. § 24.

¹⁴ Doris E. Buss: „The Curious Visibility of Wartime Rape: gender and ethnicity in international criminal law” *Windsor Yearbook of Access to Justice* 2007/1. 14–15.

¹⁵ *The Prosecutor vs. Sylvestre Gacumbitsi*, ICTR 01-64-T, elsőfokú ítélet, 2004. június 17. § 222.

¹⁶ Az épp folyamatban lévő nyomozásokról lásd: <https://www.icc-cpi.int/situations-under-investigations>.

2.2. MINT EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNY

Szexuális bűncselekmények népirtás mellett emberiesség elleni bűncselekményként is elkövethetők, megvalósíthatók. Ezt szintén az Akayesu ügyben az ICTR előtt, illetve a Kunarac ügyben az ICTY döntése szerint deklarálták. Mindkét esetben megállapították, hogy a szexuális cselekményeket célzottan a polgári lakosság elleni támadásként követték el, amelynek célja a lakosság feletti ellenőrzés megszerzése volt.¹⁷ E kontroll megszerzése és fenntartása volt a cél, amellyel a cselekményt elkövezték, (egyik) eszközként pedig a szexuális jellegű cselekmények széles spektruma szolgált. Ebben az esetben is látszik, hogy a szexuális bűncselekmények célja nem elsődlegesen a szexuális vágy vagy késztetés „kiélése”, hanem a hatalom, a dominancia kifejezésre juttatása. Egyéni szinten ezen a másik személy feletti hatalmat, kontrollt érthetjük, míg ha szervezetsége és széles körben történt alkalmazása eléri az emberiesség elleni bűncselekmények szintjét, akkor alkalmassá válik a teljes közösség feletti kontroll megvalósítására (legalábbis az elkövetők pszichéjében). Az ICC Statútumának egyik újdonsága és egyben előnye, hogy meghatározásában nem szorítkozik „csupán” a nemi erőszak kategóriájára, hanem tipikus magatartásokat listázva emeli ki az ilyen helyzetekben gyakorta alkalmazott magatartásokat. Mindeközben nem ad zárt listát, hanem nyitva hagyja a tényállást a más, hasonló károkat, traumát okozó magatartások előtt, ezáltal biztosítva, hogy a „kreatív”, újszerű magatartási formák is büntetendők lesznek. A Római Statútum szerint:

7. § A jelen Statútum alkalmazásában az emberiesség elleni bűncselekmények alatt az alábbi cselekmények bármelyike értendő, amelyet a polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként, a támadásról tudva követnek el: [...]

(g) erőszakos közöszülés, szexuális rabszolgaságban tartás, prostitúcióra kényszerítés, kényszerterhesség, kényszersterilizálás vagy a nemi erőszak bármely más, hasonlóan súlyos formája;

[...] (k) más, hasonló jellegű, szándékosan jelentős szenvedést, vagy a testi épség vagy a testi vagy a lelki egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények.¹⁸

2.3. MINT HÁBORÚS BŰNCSELEKMÉNY

Háborús bűncselekményként az ICTY Furundzija ügyben hozott ítélete tekinthető kiindulási alapnak. Ebben még a Genfi Egyezmények közös 3. cikke alapján a háború szokásainak megsértése miatt emeltek vádat, mivel az elkövetett cselekmény az emberi méltóság súlyos megsértésének volt tekinthető. Vádiratában az ügyész álláspontja szerint mind a közös 3. cikk, mind az 1977-es II. kiegészítő jegyzőkönyv vonatkozó részei szokásjogként a nemzetközi jog normaanyagának részét képezik, és így alkalmazhatók az ügyben.¹⁹ Az elkövetett magatartások közül a nemi erő-

¹⁷ ELLIS (11. l.) 234.

¹⁸ Római Statútum 7. cikk.

¹⁹ Genfi Egyezmények II. Kiegészítő Jegyzőkönyve, Genf, 1977. június 8. UNTC 17513., 4. § (2) bek. e) pont.

szak, nemi erőszaknak nem minősülő szexuális célzattal elkövetett szexuális cselekmény,²⁰ valamint prostitúcióra kényszerítés képezték az egyik fő vádpontot.²¹

A Római Statútum megfogalmazásában ezzel szemben – bár értelemszerűen a genfi egyezmények szövegéből kiindulva – már önálló elkövetési magatartásként határoztak meg számos cselekményt az alábbiak szerint:

8. § 1. A Bíróság joghatósággal rendelkezik a háborús bűncselekmények vonatkozásában, különösen akkor, amikor ezeket a bűncselekményeket tervszerűen vagy politika részeként követik el, vagy ilyen bűncselekmények tömeges elkövetésének részei.

2. A jelen Statútum alkalmazásában a háborús bűncselekmények a következőket jelentik:

(a) Az 1949. augusztus 12-én kelt Genfi Egyezmények súlyos megsértései, azaz bármely alábbiakban megjelölt cselekmény, ha a vonatkozó Genfi Egyezmény rendelkezései által védett személyek vagy tulajdon ellen követik el: [...]

(ii) Kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket;

(iii) Jelentős szenvedés okozása, vagy a testi épség vagy az egészség súlyos károsítása;

(vii) Jogellenes áttelepítés vagy elhurcolás, illetőleg jogellenes fogva tartás; [...]
(xxi) Az emberi méltóság súlyos megsértése, különösen a megalázó és lealacsonyító bánásmód;

(xxii) Az erőszakos közösülés, szexuális rabszolgaságban tartás, prostitúcióra kényszerítés, a 7. cikk 2. bekezdésének (f) pontjában meghatározott kényszerterhesség, valamint a kényszer-sterilizáció, illetőleg a nemi erőszak bármely más olyan formája, amely a Genfi Egyezmények súlyos megsértésének is minősül;

Összegzésként megállapítható, hogy az ICC egyik fő újdonsága abban rejlik, hogy a két *ad hoc* törvényszékhez képest a nemi erőszakon kívül több más elkövetési magatartást is nevesít, valamint lehetőséget nyújt, hogy a cselekmény a három nemzetközi bűncselekmény valamelyikének minősüljön – a minősítés körülményének megfelelően. Ahogy arra Ellis rámutat, ennek jelentősége az eltérő bizonyítási küszöb tekintetében kiemelkedő jelentőségű, mivel az ügyész számára jóval könnyebb háborús bűncselekmény elkövetésének bizonyítása, mint népirtásé.²² Meg kell említeni a politikai megfontolásokat is a statútumbeli meghatározások kapcsán. A széles körű elfogadás igénye miatt döntöttek úgy a Statútumot megszövegező államok, hogy a népirtás definícióját az 1948-as Népiirtás elleni egyezményből veszik át, noha annak megfogalmazásai több helyen aggályosak, vagy nem állták ki az idő próbáját.²³ Mindemellett számos állam meggyőződése szerint a Népiirtás elleni

²⁰ Eredeti változatban: „indecent assault”.

²¹ *Prosecutor v. Anto Furundzija*, IT-95-17/1-T, 1998. december 10. § 44–46.

²² ELLIS (11. lj.) 239.

²³ Gondoljunk itt csak a faj mint kategória biológiai helytelen voltára, vagy a kulturális népirtás, esetleg a szexuális kisebbségek, vagy politikai közösség, esetleg párt, mint védett csoport hiányára. David NERSESSIAN: „The Current Status of Cultural Genocide Under International Law” in Jeffrey Bachman (szerk.): *Cultural Genocide: Raphael Lamkin's Forgotten Crime* (Routledge 2019) 3–4, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3287134>; LEORA BILSKY – RACHEL KLAGSBRUN: „The Return of Cultural Genocide?” *The European Journal of International Law* 2018/2. 373.; STEFANIA NEGRİ: „Cultural

egyezmény fogalma szokásjogi úton kötelező erejűvé vált, így a jogbiztonság és széles körű konszenzus oltárán feláldozták a két *ad hoc* törvényszék jogfejlesztő tevékenységét.²⁴ Csupán az ICC létrehozása utáni két évtizedben vált világossá, hogy a Bíróság mégis a törvényszékek vonatkozó ítéleteit tekintette hivatkozási alapnak saját ítélkezési gyakorlata kimunkálásakor.

„A háború törvényeit férfiak írták, egy olyan korban, amikor a nemi erőszakot csupán a háború elkerülhetetlen következményeinek egyjeként tartották számon. A két ENSZ-törvényszék felállítására valódi elmozdulást képvisel ettől a megközelítéstől. Az a kifejezett szándék vezérli ezeket [a kezdeményezéseket], hogy a szexuális erőszak elkövetőit büntetőjogi felelősségre vonják.”²⁵

3. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATA

A Nemzetközi Büntetőbíróság tevékenységét célszerű folyamatában látni, kezdve a Statútum megalkotása körüli dilemmákkal, folytatva a korai ügyekkel és a változó ügyészi hozzáállással, végül pedig a joggyakorlat változásait érdemes szemügyre venni. Az ICC létrehozása körüli tárgyalások során több állam is aggályosnak találta a szexuális bűncselekmények beemelését a Statútum szövegébe. Amikor a szexuális bűncselekmények beépítése veszni látszott, az ún. Women's Caucus volt az az entitás, amely lobbitevékenységével döntő szerepet játszott ezen magatartások Statútumba történő bekerülésében.²⁶ Ehhez kapcsolódóan fogalmazták meg a Statútum 7. § (3) bekezdését, amely definiálja a „nem” alkalmazandó fogalmát az alábbiak szerint: „A jelen Statútum alkalmazásában a „nem” fogalom mindkét nemet, a férfi és a női nemet társadalmi értelemben jelöli. A „nem” fogalomnak a Statútum alkalmazásában ettől eltérő jelentése nincs.”²⁷

A fenti megfogalmazás kellően homályos ahhoz, hogy mind a genderkonceptiót ellenző keresztény-muszlim tábor, mind a progresszív oldal számára megfelelő

Genocide in International Law: Is the Time Ripe for a Change?” *Transnational Dispute Settlement*, 2013/5. 2. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3539597>.

²⁴ Alexandra A. MILLER: „From the International Criminal Tribunal for Rwanda to the International Criminal Court: Expanding the Definition of Genocide to Include Rape” *Penn State Law Review* 2003/1. 372.

²⁵ Richard J. GOLDSTONE: „Prosecuting Rape as a War Crime” *Case Western Reserve Journal of International Law* 2004/3. 279.

²⁶ Hannah BAUMEISTER: „Sexualized Crimes, Armed Conflict and the Law – The International Criminal Court and the Definitions of Rape and Forced Marriage”, Routledge, 2018, 193., <https://doi.org/10.4324/9781315111490>.

²⁷ Megemlítendő, hogy az eredeti, angol nyelvű szöveg jelentéstartama valamelyest eltér a magyar megfogalmazástól: *'gender' means: 'the two sexes, male and female, within the context of society'*. Ebben hangsúlyosabb, hogy csak két lehetséges nemről beszélhetünk, és ezt kiegészítve jelenik meg a társadalmi felfogás, nem pedig a társadalmi felfogás szolgálatául a koncepció kiindulási pontjaként.

kompromisszumként jelenjen meg.²⁸ Alkalmazható munkafogalommal van dolgunk, amely azonban sem aktivistának, sem konzervatívnak nem minősül, így egyaránt jelenthet áthidaló megoldást, ugyanakkor a „társadalmi értelem” államok egy részét eltántoríthatja a ratifikációtól, míg a két nemre való korlátozás a társadalmi nemek szélesebb skáláját promotáló államok részéről vonhat maga után kritikát. A közép-utas „nem-fogalommal” szemben kifejezetten előremutatónak számít, hogy emberiség elleni bűncselekmények kapcsán a Statútum megjelöli a nemi csoportot is, mint akik sérelmére a bűncselekmény elkövethető.²⁹ Ezzel a lépéssel beemeli és kriminalizálja a nemi csoport elleni szervezett támadásokat és egyúttal védőhálót emel a csoport tagjai fölé. Egyes szerzők szerint a kriminalizáció elrettentő erővel is bír, mivel ezen csoport sérelmére elkövetett cselekmények esetén előrevetíti a büntetőjogi felelősségre vonás képét.³⁰ A Bíróság eljárási szabályaiban explicit módon kimondják, hogy az adott aktusba történő beleegyezés nem tehető meg hallgatólagosan, annak kifejezettnek és egyértelműnek kell lennie. Ezáltal az áldozathibáztatás is csökkenthetővé, sőt akár elkerülhetővé is válhat.³¹ Jelentős változásnak lehetünk tanúi, hiszen az *ad hoc* törvényszékek gyakorlatában például nemi erőszak kapcsán annak bizonyítása, hogy nem történt beleegyezés, és az elkövető a beleegyezés hiányának tudatában hajtotta végre cselekményét, még az ügyészt terhelte.³² A Nemzetközi Büntetőbíróság ezzel ellentétben mintegy az elkövető felé tolja el a bizonyítási terhet azáltal, hogy megköveteli a teljes, előzetes beleegyezés bizonyítását.

Jean-Pierre Bemba Gombo ügye jelentős érdeklődésre tartott számot. A Kongói Demokratikus Köztársaság északnyugati részén székelő hadúr (és később alelnök) a szomszédos Közép-afrikai Köztársaságban fegyverrel segítette a hatalmon lévő vezetést. Mindeközben a polgári lakosság sérelmére súlyos emberi jogi jogsértéseket követtek el, amelyhez Bemba emberei hathatós segítséget nyújtottak, a parancsnoki felelősség bizonyítása azonban nem sikerült az ügyész számára.³³ A Bemba ügyben hozott ítélet kapcsán problémásnak hat, miszerint megkövetelték az ügyésztől, hogy a teljes tényállás birtokában legyen a vádemeléskor, jelentősen megnehezítve új információk, esetleg áldozati vallomások, beszámolók felhasználását.³⁴ Ennek következtében megemelkedett a mérce, amely a parancsnoki felelősség megállapí-

²⁸ Valerie OOSTERVELD: „The Definition of Gender in the Rome Statute of the International Criminal Court: A Step Forward or Back for International Criminal Justice” *Harvard Human Rights Journal* 2005. 58–66.

²⁹ Római Statútum 7. § (1) bek. (h) pont.

³⁰ Tanja ALTUNJAN: „The International Criminal Court and Sexual Violence: Between Aspirations and Reality” *German Law Journal*, 2021/5. 881., <https://doi.org/10.1017/glj.2021.45>.

³¹ ALTUNJAN (30. lj.) 882.

³² Phillip WEINER: „The Evolving Jurisprudence of the Crime of Rape in International Criminal Law” *Boston College International and Comparative Law Review*, 2013. 1216.; *Prosecutor v. Dragoljan Kunarac et al.* IT-96-23-T, fellebbviteli döntés, 2002. június 12. § 129.

³³ Rachel FINN: „Fractured for Good? Using the Acquittal in the Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo as an Impetus to Clarify and Strengthen the Development of International Criminal Law” *Georgetown Journal of International Law* 2020/3. 695.

³⁴ *The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, ICC-01/05-01/08, fellebbviteli döntés, 2018. június 8.

tásához szükséges, így amikor a vádlott ellenőrzése alatt álló személyek követnek el szexuális cselekményeket, az egyéni büntetőjogi felelősség megállapítása jóval nehezebbé válik.³⁵

A másik ügy, ahol felmerült szexuális jellegű cselekmény elkövetésének megállapítása, a Katanga ügy volt. A cselekmények elkövetésekor igen fiatal, 25 éves hadúr a Kongói Demokratikus Köztársaság északkeleti részén található Ituri tartományt tartotta rettegésben milíciájával. A vádirat szerint emberei több alkalommal polgári lakossághoz tartozó személyek százait mészárolták le, sokakat szexuális rabszolgaságra kényszerítve.³⁶ Az ügyben az előzetes váráhozásokkal szemben szexuális cselekmények tárgyában nem mondta ki a felelősséget a Bíróság, mivel azok elkövetése – az eljáró tanács álláspontja szerint – nem képezték a csoport tagjainak közös célját, így a Statútum 25. § (3) bek. d) pont szerint nem volt megállapítható Katanga felelőssége.³⁷

A nemzetközi közösség valamint a témával foglalkozó szakirodalom családottságának egyik oka abban azonosítható, hogy a szexuális bűncselekmények sok esetben nem jelentek meg prioritásként a nyomozás során, így sem a Lubanga ügyben 2012-ben, sem a Mbarushimana ügyben 2011-ben, noha előzetesen – különösen áldozati beszámolók alapján – valószínűsíthető volt ezek elkövetése.³⁸ Fejlődés mutatható ki azonban Luis Moreno Ocampo és Fatou Bensouda ügyészi korszakai között, amelyet a 2014-ben elfogadott *policy paper* illusztrál legeklektánsabban.³⁹ Ebben fogalmi meghatározások (*gender* és nem, mint kategóriák elkülönítése, a 7. §-t kibővítve), alapvető koncepciókat (így például, hogy az áldozati kör nem csak nőkre terjedhet ki) és ügyészi stratégiai változások is kifejtettek (eltérő bűncselekményekként való kategorizálás).⁴⁰ Mindez mintegy megágyazott annak a lehetőségnek, amellyel

³⁵ ALTUNJAN (30. lj.) 885.

³⁶ Elena GEKKER: „Rape, Sexual Slavery and Forced Marriage at the International Criminal Court: How Katanga Utilizes a Ten-Year-Old Rule but Overlooks New Jurisprudence” *Hastings Women’s Law Journal* 2014/1. 122–124.; Kiran GREWAL: „Rape in Conflict, Rape in Peace: Questioning the Revolutionary Potential of International Criminal Justice for Women’s Human Rights” *Australian Feminist Law Journal* 2010/1. 66., <https://doi.org/10.1080/13200968.2010.10854444>.

³⁷ *Prosecutor v. Germain Katanga*, ICC-01/04-01/07, ítélet, § 1663–1664.

³⁸ Miranda DAS – Shukjev SINGH: „Crimes of sexual violence within international criminal law: historical outline” *Journal of Politics and Law* 2021/1. 7., <https://doi.org/10.5539/jpl.v14n1p1>; ALTUNJAN 2021 (29. lj.) 884; Rosemary, GREY: „Interpreting International Crimes from a Female Perspective: Opportunities and Challenges for the International Criminal Court” *International Criminal Law Review*, 2016/2. 342–343., <https://doi.org/10.1163/15718123-01702009>; Shayna ROGERS: „Sexual Violence or Rape as a Constituent Act of Genocide: Lessons from the Ad Hoc Tribunals and a Prescription for the International Criminal Court” *George Washington International Law Review*, 2016/2. 267.

³⁹ Elizabeth MODZELESKI: „The International Criminal Court Appeals Chamber Ruling in Ntaganda: An Opportunity to Improve Accountability for Sexual and Gender-based Crimes Against Men and Boys” *Georgia Journal of International and Comparative Law* 2019/3. 723.

⁴⁰ The Office of the Prosecutor of the International Criminal Court: *Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes*, 2014. § 6., 49–51. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf>.

a Nemzetközi Büntetőbíróság élt 2015-től kezdődően és ami az újabb ügyekben, különösen az Ntaganda és Ongwen ügyekben csúcsonodott ki.

3.1. A FORDULÓPONT: NTAGANDA

Elmondható, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság működésének bő egy évtizede nem váltotta be az összes, vele kapcsolatos elvárást. A lehetőség azonban „kódolva” van a rendszerben, így volt, aki már a 2019-es fordulat előtt is optimista prognózisban vázolta az ICC opcióit például a fegyveres csoportok által a konfliktus során elkövetett szexuális bűncselekmények terén.⁴¹

Az Ntaganda ügy több szempontól is különlegesnek mondható egyrészt az általa elkövetett cselekmények jellege, másrészt az ellene lefolytatott eljárás miatt. A tuszi csoporthoz tartozó, Ruandából a Kongói Demokratikus Köztársaságba vándorolt gerillavezér a kongói vezetés szolgálatába is állt, és tábornoki rangban fosztogatta északkelet Kongót, majd saját embereiből milíciát verbuválva csapataival bizonytalanságban tartotta a helyi lakosságot, nemi erőszakra bátorítva követőit, miközben a helyi lakosság százezreinek kellett elhagynia otthonát. Eljárási szempontból érdekesség, hogy épp az a Kongói Demokratikus Köztársaság kezdeményezte a helyzet kivizsgálását az ICC előtt, amely aztán nem volt hajlandó átadni Ntagandát a Bíróságnak. Ez volt az első eset továbbá, amikor a vádlott magát adta fel – a ruandai amerikai nagykövetségen, és ennek révén megkezdődhetett az eljárás a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt.⁴²

Az Ntaganda ügy újdonsága abban lehető fel, hogy a csoporton belüli szexuális cselekmények is háborús bűncselekménynek minősülhetnek, akkor is, ha az illető személyt erőszakkal hurcolták vagy rabolták el és kényszerrel tartották a csoportban.⁴³ Nincs taxatív lista, mit tartalmaz a szexuális rabszolgaság, azonban néhány tényezőt meghatározott a Bíróság, amely alapján megállapítható a cselekmény elkövetése. Így indikatív lehet a sértett személyi szabadságának korlátozása, a fizikai környezet, a pszichológiai kontroll, a szökés megelőzésére és elrettentésre fogantatosított intézkedések, szexuális aktusok feletti ellenőrzés, és annak kizárólagos eldöntése, kivel-kikkel történik az aktus, alkalmazott kegyetlen bánásmód, a sértett kiszolgáltatottsága, erőszakkal vagy azzal való fenyegetéssel olyan cselekményekre történő kényszerítés, amelyeket a sértett önszántából nem tenne meg.⁴⁴ Mindezekre tekintettel az eljáró tanács ítéletében az időtartam és a kényszerítés hatására végrehajtott magatartások köre és száma bizonyult döntő tényezőnek. Így nem minősítette

⁴¹ GREY (38. lj.) 347.

⁴² Sarah T. DEUTCH: „Putting the Spotlight on the Terminator: How the ICC Prosecution of Bosco Ntaganda Could Reduce Sexual Violence during Conflict” *William & Mary Journal of Women and the Law* 2016/3. 680.

⁴³ *The Prosecutor vs. Bosco Ntaganda*, ICC-01/04-02/06, elsőfokú ítélet, 2019. július 8. (a későbbiekben: Ntaganda, 2019), § 964–986.; ALTUNJAN (30. lj.) 888.

⁴⁴ *Ntaganda*, 2019, § 952.; Jennifer TRIDGELL: „Prosecutor v Ntaganda: The End of Impunity for Sexual Violence against Child Soldiers” *Australian International Law Journal* 2017. 158.

szexuális rabszolgáságnak az egyszerű nemi erőszakot, amikor egy alkalommal munkára való kényszerítéssel és erőszakkal egyik helyről másikra történő áthelyezéssel járt, azonban a többszöri nemi erőszak, tartósan háztartási munkára kényszerítés, valamint a folyamatosan fenntartott kiszolgáltatott helyzet és félelemben tartás már elégségesnek bizonyult szexuális rabszolgáság megállapításához.⁴⁵ Azzal, hogy az eljáró tanács az Ntaganda ügyben ennyire részletesen taglalta mind a szexuális rabszolgáság, mind a csoporthoz tartozás kérdését, stabil referenciát, hivatkozási pontot szolgáltatott a későbbi ítéletekhez.⁴⁶ Az áldozatok szempontjából az a tény, hogy első alkalommal ítélték el egy vádlottat kifejezetten szexuális bűncselekmények miatt, valamint az, hogy az eljárásban 1120 áldozat történetét és álláspontját is meghallgatták, mindenképp pozitív fejleményként értékelendő.⁴⁷

3.2. ONGWEN

Dominic Ongwen esete több tekintetben is mérföldkő a Nemzetközi Büntetőbíróság ítélkezési gyakorlata szempontjából. A vádlott az Uganda északi részén tevékenykedő vallási fanatikus, több állam által is terrorszervezetnek tartott Lord's Resistance Army tagjaként, később egyik vezetőjeként követett el az ügyészi álláspont szerint háborús és emberiség elleni bűncselekményeket. A Bíróság ebben az ügyben állapította meg, hogy önmagában az a tény, miszerint ő maga is gyermekkatonára volt, és így került be a szervezetbe, még nem menti fel őt az általa elkövetett cselekmények alól, akkor sem, ha egész életében nem láthatott más alternatívát, mint a polgári lakosság elleni fegyveres fellépés és erőszak lehetőségét. Ezzel az üggyel az ICC lerakta névjegyét a Sierra Leone-i Különleges Törvényszék mellé, amely eddig primer helyzetben foglalkozott a gyermekkatonaság nemzetközi büntetőjogbeli megítélésével. Szintén hozzáadott értéket képvisel az Ongwen ügyben feltárt, szexuális jellegű magatartások sora, amelyet az eljáró tanács részletesen elemzett. Ezek közé tartozik a kényszerházasság, a lányok elrablása és „szétosztása”, valamint a súlyos testi és lelki szenvedés, amelyet e magatartásokkal okoznak az áldozatoknak.⁴⁸

A tényállás szerint hét nő kényszerházasságban Ongwennel, folyamatos, nem-konszenzuális szexuális kapcsolatban, ahol a személyi szabadság korlátozása valósult meg a fegyveresek létesítménye elhagyásának szigorú tilalmával. Ezen felül rendszeresnek mondható volt az erőszakkal történt teherbe ejtés, a ház körüli és ápolási tevékenység végzésére kényszerítés, testi sértés verés formájában az utasítások megtagadása esetén, valamint veréssel és halállal való fenyegetés ellenszegülés

⁴⁵ *Ntaganda*, 2019, § 957–960.

⁴⁶ MODZELESKI (39. l.) 727.

⁴⁷ DEUITCH (42. l.) 683.

⁴⁸ Annie BUNTING – Izevbuwa Kehinde IKHIMIUKOR: „The Expressive Nature of Law: What We Learn from Conjugal Slavery to Forced Marriage in International Criminal Law” *International Criminal Law Review* 2018/2. 349., <https://doi.org/10.1163/15718123-01802004>.

során vagy csupán „emlékeztető” gyanánt.⁴⁹ Nem volt ritka nők, lányok elrablása és „szétosztása” jutalom gyanánt a szervezetben szolgáló, leghűségesebbnek tartott követőknek. A tárgyalás során az eljáró tanács megállapította, hogy a fenti magatartások alkalmasak voltak súlyos testi és lelki szenvedést okozni az áldozatoknak.⁵⁰ Ezen a ponton a Bíróság a Statútum 7. cikk 1. pont (k) alpontjához sorolta a magatartást azzal, hogy Ongwen „szándékosan, jelentős testi és lelki szenvedést” okozott áldozatainak kényszerházasságba történő kényszerítéssel,⁵¹ kínzást 8(2)(c)(i) szerint a rendszeres testi fenyegetéssel, amelyet „feleségeire” alkalmazott.⁵² A kínzás *actus reus*-a kapcsán megállapították, hogy a Bíróság szerint nem lehet „jogszerű büntetéssel” mint érveléssel védekezni, mivel az áldozatok mind polgári személyek vagy elsősegélyt, illetve vallási feladatot ellátó személyek voltak, amelyről Ongwennek tudnia kellett.⁵³ *Mens rea* tekintetében az eljáró tanács állásfoglalása szerint a cselekmény folyamatos volta, így az a tény, hogy éveken át zajlott (2002 és 2005 között, ami a Bíróság időbeli joghatóságát illeti), arra enged következtetni, hogy Ongwen tudata átfogta cselekménye súlyát, következményeit, valamint a fájdalom, szenvedés és megaláztatottság mértékét, amelyet áldozatainak kellett elviselniük.⁵⁴ A Bíróság kifejtette továbbá, hogy az erőszakos közösülés és a szexuális rabszolgaságban tartás ebben az esetben nem fedi le egymást, mivel az erőszakos közösülés lényegi eleme a fizikai behatolás, míg szexuális rabszolgaságban tartás esetén kulcselem a tulajdonlás és dologként való kezelés, amely nem feltétlen jár minden esetben behatolással.⁵⁵ Az első fokon eljáró tanács ítélete nemcsak amiatt mérföldkő, mivel Ongwen a legfiatalabb és egyúttal legalacsonyabb rangban szolgáló vádlott, hanem azért is, mert részben ugyanazon cselekmények miatt ítélték el, amelyeket gyermekkatonaként ő maga is elszenvedett.⁵⁶ Az ítélet jelen kézirat leadásakor még nem jogerős, ezért az ügy nem tekinthető lezártnak.

3.3. FOLYAMATBAN LÉVŐ ÜGYEK ÉS TENDENCIÁK:

ABD AL RAHMAN, AL HASSAN

A folyamatban lévő ügyek közül a darfuri *Janjaweed* milícia egyik vezetőjeként hosszú ideig tevékenykedő Abd Al Rahman esetében az Ntagandához és Ongwenhez hasonló érvelést láthatunk a tárgyalás-előkészítő tanács részéről, amikor a vádlott

⁴⁹ *The Prosecutor v. Dominic Ongwen*, ICC-02/04-01/15, elsőfokú ítélet, 2021. február 4. § 205–209. (a későbbiekben: *Ongwen*, 2021).

⁵⁰ *Ongwen*, 2021, § 212–221.

⁵¹ *Ongwen*, 2021, § 3024.

⁵² *Ongwen*, 2021, § 3028.

⁵³ *Ongwen*, 2021, § 3030–3031.

⁵⁴ *Ongwen*, 2021, § 3032.

⁵⁵ Lásd: Római Statútum 7. § (1) bek. (g) pont és 8. § (2) bek. (e) pont (vi) alpont; *Ongwen*, 2021, § 3037–3038.

⁵⁶ Renee Nicole SOURIS: „Virtue Ethics, Criminal Responsibility, and Dominic Ongwen” *International Criminal Law Review* 2019/3. 483., <https://doi.org/10.1163/15718123-01903005>; Jonathan KWIK: „The Road to Ongwen: Consolidating Contradictory Child Soldiering Narratives in International Criminal Law” *Asia Pacific Journal of International Humanitarian Law* 2020/1. 136.

cselekményét a Római Statútum 7. § (1) bek. (k) pont és 7. § (1) bek. (g) pont alapján emberiség elleni bűncselekménynek, továbbá 8. § (2) bek. (c) pont (ii) alpont és 8. § (2) bek. (e) pont (vi) alpont alapján háborús bűncselekménynek minősítette.⁵⁷ Az ügy érdekessége, hogy Abd Al Rahman elsődlegesen utasított a cselekmények elkövetésére, és az irányítása alatt álló milícia engedelmességet neki, amely kimeríti a Statútum 25. § (3) bek. (b) pont szerinti egyéni büntetőjogi felelősséget, így elsődlegesen a parancsnoki felelősség terén várható fejlesztés a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlatában.⁵⁸ A vádlott magatartása nemi erőszak elkövetésére irányult, azonban az a tény, hogy a szexuális bűncselekményeket a Bíróság nem a konfliktus velejárájaként, hanem önálló – felelősséget keletkeztető – elkövetési magatartásként kezeli, mindenképp üdvözlendő.⁵⁹

A működését Timbuktaban végző Al Hassannal szemben 2019-ben kezdte meg eljárását az ICC. A háborús és emberiség elleni bűncselekményekkel vádolt Al Hassan az ügyészi álláspont szerint rendszeresen követett el vagy adott parancsot követőinek nemi erőszakra, kényszerházasságra és szexuális rabszolgaságra az Ansar Dine terror szervezetben betöltött tisztségéből kifolyólag, ahol a szervezet kvázi rendőri-erkölcsrendészeti erőinek vezetőjeként tevékenykedett Timbuktaban, Mali területén. Al Hassan a helyi lakossághoz tartozó lányokat, fiatal nőket kényszerházasságra kötelezett az általa ellenőrzött területeken, jelentősen hozzájárulva a nemi erőszak és szexuális rabszolgaság térnyeréséhez a térségben.⁶⁰

Mindezek mellett itt jelenik meg először a nemi alapú üldözés (*persecution*) mint szexuális cselekmény és egyben háborús bűncselekmény is, ami újdonságot jelentene a Bíróság ítélkezési gyakorlatában.⁶¹ A fenti két eset mellett megemlítendő, hogy az ügyészség által folytatott nyomozások közül az afganisztáni és nigériai helyzet vizsgálatában is felmerült a szexuális cselekmények elkövetése. Utóbbiban mind a Boko Haram tagjai által, mind a kormányerőkhöz tartozó személyek által férfiak, nők és gyermekek sérelmére elkövetett cselekményeként.⁶²

4. KONKLÚZIÓ

Szabályozási szempontból elmondható, hogy a Római Statútum egyszerre biztosít fejlődést és törekszik kompromisszumra a részes államok igen eltérő felfogása terén, ami a szexuális bűncselekményeket illeti. Az ICC-t ért bírálatok egy része arra vezethető vissza, hogy az ítélkezési gyakorlatból hiányzik a szexuális bűncselekmé-

⁵⁷ *The Prosecutor v. Ali Muhammad Ali Abd-Al-Rahman ('Ali Kushayb')*, ICC-02/05-01/20, tárgyalás-előkészítő tanács, 2021. július 9. § 94. (a későbbiekben: *Abd-Al-Rahman* 2021).

⁵⁸ Asad G. KIYANI: „Prosecutor v Abd-Al-Rahman: Human Rights, Customary International Law and the ICC's Non-Retroactivity Problem” *Melbourne Journal of International Law* 2022/1. 151.

⁵⁹ *Abd-Al-Rahman* 2021 § 46.

⁶⁰ Valerie OOSTERVELD: „Forced Marriage: Terminological Coherence and Dissonance in International Criminal Law” *William & Mary Bill of Rights Journal* 2019/4. 1279–1280.

⁶¹ *The Prosecutor v. Ali Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud*, ICC-01/12-01/18, tárgyalás-előkészítő tanács, 2019. szeptember 30. § 545.

⁶² ALTUNJAN (30) 890.

nyek népirtásként való kategorizálása.⁶³ Ennek magyarázata abban lehet fel, hogy a Bíróság csak olyan ügyben járhat el, amelyben az ügyész véleménye szerint elegendő bizonyíték áll rendelkezésre. A népirtás legendásan nehéz bizonyíthatósága is fontos szerepet játszik abban, hogy a cselekményeket háborús bűncselekményként és emberiség elleni bűncselekményként határozták meg.⁶⁴ A darfuri helyzetben, ahol az ügyészi álláspont szerint is valószínűsíthető a népirtás elkövetése, még várhatók fejlemények. Mindeközben nem szabad elfelejteni, hogy a nemzetközi büntetőjog relevanciája szexuális bűncselekmények népirtásként történő megállapításának hiányában is megáll, hiszen mind tényfeltárás terén, mind a büntetlenség érzésének megtörése szempontjából, továbbá attitűdbeli változás elősegítése, valamint elrettentés és megelőzés céljából is igen jelentős hatása.⁶⁵

A szakirodalom másik része viszont igencsak szélsőséges álláspontot vett fel az utóbbi években, amikor azt róják fel a Nemzetközi Büntetőbíróságnak, hogy miért csupán áldozatként, a közösség egy meghatározó, de sorsát alakítani nem képes, passzív csoportként kezeli a sértetteket és tanúkat.⁶⁶ Ha belegondolunk, hogy egy évtizeddel ezelőtt az ügyésznek még azt rótták fel, hogy miért nem csatornázza be megfelelő mértékben az áldozatok szempontjait, akkor világossá válik, hogy az ICC nem képes minden igénynek megfelelni. Óriási szakadék húzódik a magát progresszívnek tartó szakirodalom követeléseit és az államok jelentős részének büntetőjogi gyakorlata között. A Bíróságnak ebben a térben kell egyensúlyoznia, miközben kötik a Római Statútum rendelkezései. A Statútum rendelkezéseit tágan értelmező és az ICC-t létrehozó államok szándékán túlmutató túlzott aktivizmus ebben az esetben elkerülendő, mivel csak azért, mert a Bíróság döntése nem felel meg egyes szerzők vagy érdekcsoportok elvárásainak, attól még ítéletei jogszerűnek, bírói szabadság körébe tartozó legitím értelmezésnek tekinthetők. Az ICC jelentős utat járt be működésének első két évtizedében, tiszteletben tartva, fejlesztve az *ad hoc* törvényszékek ítélkezési gyakorlatát. Az Ntaganda ügyben a Bíróság alaposan körüljárta a szexuális bűncselekmények egyes jellemzőit, kifejtette, mely módokon valósítható meg a kényszerítés, és lehetőséget biztosított áldozatok tömegének megszólaltatására. Az Ongwen ügy pedig a kényszerházasság és kínzás elemzésében jelent fejlődést, valamint annak a speciális vádlotti helyzetnek az értékelésében, ahol egy volt áldozat követett el igen hasonló cselekményt, amelynek ő maga is elszenvedője vagy tanúja volt gyermekkorában. Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság lassú kezdés után figyelemre méltó módon volt képes kialakítani saját gyakorlatát. Épp ezekben az években lehetünk szemtanúi, hogyan

⁶³ ROGERS (38. lj.) 298.

⁶⁴ Valerie OOSTERVELD: „Sexual Slavery and the International Criminal Court: Advancing International Law” *Michigan Journal of International Law* 2004/3. 605.

⁶⁵ GREWAL (36. lj.) 63.

⁶⁶ Marina KUMSKOVA: „Invisible Crimes against Humanity of Gender Persecution: Taking a Feminist Lens to the ICC’s Ntaganda and Ongwen Cases” *Texas International Law Journal* 2022/2. 255.; GREWAL (36. lj.) 75.; Dianne LUPING: „Investigation and Prosecution of Sexual and Gender-Based Crimes before the International Criminal Court” *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law* 2009/2. 488.

és milyen irányba fejleszti a nemzetközi büntetőjogot. Ha nem is a mindenki által elvárt ütemben, de folyamatosan, lépésről lépésre építkezik, utat mutatva ezzel a nemzetközi közösségnek.

„A nemi erőszakot emberemlékezet óta a háború szükségszerű velejárójaként, a győztes előjogaként tartják számon. Mostantól háborús bűncselekménynek számít. Nyomatékosítani kívánjuk, hogy a nemi erőszak nem hadizsákmány.”

Navathenem Pillay, ICTR, 1998⁶⁷

⁶⁷ Navathenem Pillay (az *Akayeshu* ügy egyetlen női bírója) médianyilatkozata, lásd Bill BERKELEY: „Judgement Day” *Washington Post*, 1998. október 11.